

פרקי חזון ומציאות / הרב אבי אمتי

א. בעל החלומות הלזה¹

התנהגותו של יוסף במצרים, מעוררת מספר תמיהות קשות. מפורסמת קושיית הרמב"ן למה לא הודיע יוסף לאביו "כי הוא מושל בכל ארץ מצרים"², ואיך הוא היה "חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל... ואיך לא יחמול על שיבת אביו"³!?

גם ר"י אברבנאל מוסיף תמיהה - למה התנכר יוסף לאחיו ודיבר אתם קשות, והלא היה זה לו עוון פלילי, בהיותו נוקם ונוטר כנחש, והם - אם חשבו עליו רעה, אלקים חשבה לטובה, ומה לו להנקם אחרי עשרים שנה? ואיך, אם כן, העטופים ברעב וחויץ מארצם בדרך רחוקה ובניהם וטפם מיחלים להם, כל שכן אביו הזקן שבע ריגז ומלא דאגות, איך לא חמל עליו והרבה צער על צערו במאסר שמעון?

היתכן שיוסף הצדיק מונחה באמת על ידי רגשות נקם כשאלת האברבנאל? כך חששו גם אחי יוסף, עד שהוא נאלץ להרגיעם "ויאמר אליהם יוסף אל תיראו כי התחת אלקים אני"⁴!

מהם באמת מניעיו של יוסף? התורה עצמה מגלה "ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם"⁵. לא נאמר שיוסף זכר את המכירה, גם לא את השלכתו לבור. יוסף איננו מונע על ידי זכרון הרע והעוול שאחיו גרמו לו, יוסף נדחף על ידי מניע אחר לגמרי, הוא נדחף על ידי חלומותיו.

כך מפרש הרמב"ן², שכל מטרתו של יוסף היתה הגשמת חלומותיו -

יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחווים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת, כי ידע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחילה מן החלום הראשון, והנה אנחנו מאלמים אלומים, כי "אנחנו" ירמוז לכל אחיו אחד עשר, ופעם שנית ישתחוו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני, וכיון שלא ראה בנימן עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימין אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחילה:

ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם, ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השניה, כי היה אביו בא מיד בלא ספק, ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני, ולולא כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו

¹ בראשית, ז, יט

² שם, מה כו

³ רמב"ן, בראשית מב, ט

⁴ שם, נ, יט

⁵ שם, מב, ט

ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו, ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו, אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת:

וכן אני אומר שכל הענינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות, כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים, איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו, כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו...

אבל היה רואה כי השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו, אי אפשר להיות בארצם, והיה מקוה להיותו שם במצרים בראותו הצלחתו הגדולה שם, וכל שכן אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו:

בעל העקידת יצחק מתקשה בזה מאוד -

ותמהני ממה שכתב הרמב"ן ז"ל שעשה כדי שיתקיימו חלומותיו, כי מה תועלת לו בשיתקיימו, ואף כי תהיה תועלת לו, לא היה לו לחטוא כנגד אביו. והחלומות, הנותן חלומות יגיש פתרונם. גם שתיראה סכלות עצומה שישתדל האדם לקיים חלומותיו, שהרי הם דברים אשר ייעשו שלא מדעת בעלים.

טענתו צודקת לכאורה, אם אדם יחלום למשל שהוא עף בחלל, היש הגיון בנסיונו לממש את חלומו רק בגלל שהוא חלם? היש סכלות גדולה מזו?

יוסף רצה ללמד אותנו שגודל מאוד, הוא רצה ללמד אותנו מהו חלום. יש כאן חנוך לחלומות!

החלומות של יוסף אינם פנטזיות בעלמא, החלומות שלו הם מחשבות עליונות נבואיות ואידיאלים קדושים!

תכף לאחר החלומות, מיד עם ספור החלומות לאביו ולאחיו - התהפכה כל המציאות כנגד החלום.

החלומות למלוכה ולממשלה על אחיו ואביו "המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו"⁶, גרמו למציאות הפוכה. האחים הוסיפו שנאה אל יוסף והתנכלו להמיתו. הוא נמכר לעבד, מתגלגל לתחתית השפל, למצב הפכי לחלוטין, הסותר לחלוטין את חלום השלטון. יוסף מתגלגל למעמד הנמוך ביותר, לעבד במקום המנוגד ביותר לחלומו, לבית האסורים בבית העבדים במצרים! במקום להיות מושל בכבודו של עולם, הוא מוצא את עצמו בתחתית הסקלה.

מלחמת יוסף עם אחיו על הכרעת חלומותיו הוכרעה לכאורה לרעתו. אחיו נצחו "ונראה מה יהיו חלומותיו"⁷, תם חלומו הגדול של יוסף!

האמנם ??

⁶ בראשית, לז, ח
⁷ שם, לז, כ.

חלומות גדולים יש גם לנו, "את שיבת ציון היינו כחולמים"⁸. גם נגדנו התהפכה המציאות כולה. העולם כולו נד לשברנו, וקבע את ירידתנו הסופית כאומה מבמת ההסטוריה.

הנצרות ניצלה את שבר האומה להצדקת התיאולוגיה שלה, שסגולת הבשר נתחלפה לנצח בסגולת הרוח, וראתה עצמה כשליחה לפגיעה ולהשפלת ישראל. אבל אנחנו לעולם לא הפסקנו לחלום. אותנו מעולם לא ענין אם המציאות תומכת בחלומות שלנו או מתנגשת איתם, אצלנו היה החלום תמיד חזק מהכל.

מעולם לא הגבלנו את חלומותינו. חלמנו על הכל, על גאולתנו, על גאולת העולם כולו, על תיקון עולם מלא במלכות שד-י. גם כשהרשעים הגדולים ביותר סרקו את בשרנו במסרקות של ברזל, חלמו הגדולים שלנו רק על אחדות ד'. בכל ימי תולדותינו, אפילו כשנטלו את נפשותינו, הצטערו טובי החולמים שלנו מתי יבוא פסוק זה לידינו ונקיימנו⁹, וגם על הרשעים תמיד חלמנו "להשיב אליך כל רשעי ארץ"¹⁰.

תמיד ידענו שהחלום הוא מציאותי יותר ממה שנראה כמציאות, ידענו שהכל בנוי לא על החומר ותהפוכותיו, אלא על החלומות הגדולים.

החלומות הגדולים יסוד העולם הם. המדרגות שונות הן. חולמים הם הנביאים, בחלום אדבר בו. חולמים הם המשוררים בהקיץ, חולמים בעלי המחשבה הגדולים לתקין העולם. חולמים אנו כולנו בשוב ד' את שיבת ציון¹¹.

כמה אומללים הם ה"ריליסטיים" חסרי אור החלום, המסתכלים על העולם רק מתוך חיי השעה המקריים. הם חושבים שהם רואים נכחה, אך באמת הם רואים רק תמונה דלה ולקויה של ההווה שבאה מהדלדלות המבט העליון על החיים. **הגסות של החיים החברותיים, בהיותם שקועים רק בצדם התמרי, נוטלת את אור החלום מן העולם, את זהו ההרחבה שלו, את עליתו העליונה, מהמציאות הקודרת, עד שהעולם מפרפר במכאובים מתוך עקיצותיה הארסיות של המציאות, חסרת זהו החלום¹⁰.**

כמה זה עלוב, שאדם השקוע בעולמו הקטן, כבול בסעיף אדמה, מתיימר להיות מומחה המבין את משמעות המציאות.

הגמרא¹² מספרת על מין אחד שאמר לרבן גמליאל שהוא יודע את מספר הכוכבים, שזו ידיעה שמימית. שאלו ר"ג - כמה שיניים יש לך בפה? הכניס אותו מין את ידו לפיו על מנת לספרם, אמר לו ר"ג - טיפש! אינך יודע כמה שיניים יש לך בפה, ואתה פתאום מומחה בשמים ובסדרי ההנהגה!?

זה החנוך הנפלא של יוסף! יוסף מלמד אותנו מהו הערך האמיתי של החלום הנבואי.

⁸ תהילים, קכו, א

⁹ ברכות, סא:

¹⁰ מתפילת עלינו לשבח

¹¹ אורות הקודש, חלק א, רכו

¹² סנהדרין לט.

הוא מלמד אותנו שכל המציאות, קשה ככל שתהיה, איננה מסוגלת לנפץ חלום אמיתי, שהאמת העליונה עתידה לנצח, ש"החלומות הגדולים הם יסוד העולם"¹⁰. יוסף מברר לנו את עומק משמעותו של החלום. הוא מברר שהחלום איננו רק "שורד" דרך כל התהפוכות שבהסטוריה. הרבה יותר מזה. מתברר איך כל התהליכים והנפתולים שבתולדות העולם, על כל עליותם וירידותיהם, אינם אלא הוצאה של החלום אל הפועל. מתברר למפרע, באור חוזר, איך כל הריאליה ה"כאילו" מתנגדת, היא היא בנין הגשמת החלום -

ד. ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי ויגשו ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכתם אתי מצרימה: ה. ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלקים לפניכם: ו. כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר: ז. וישלחני אלקים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדלה: ח. ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כי האלקים וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים: ט. מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלקים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד!¹¹

יוסף מברר לאחיו, אתם אמנם מכתם אותי, אבל בכלל בלי שתרגישו, אתם באמת שלחתם אותי בשליחותו של מקום!

המכירה שמתפרשת בשעת המאורע על ידי כל האחים כהורדה, וזו הריאליה של אותה השעה, מתבררת למפרע כעליה גדולה המכוונת על ידי מסובב הסיבות, "ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב"¹².

אחי יוסף באמת התכוונו לנתץ את חלומותיו, אך מבלי לדעת, הם הם שהגשימו אותם!

כך, כל הלילה הארוך והקשה שעברנו בתולדותינו, מתברר למפרע כהגשמת החלומות הגדולים שלנו. כשהיום מאיר מתברר שהמאבקים המרים, שפגעו בנו, שגרמו לצליעתנו, הם הם אלה שהביאו אותנו משם יעקב לשם ישראל "כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל"¹³.

ואז כולנו מכירים, שהחלום הוא הריאליזם האמיתי -

רק המכאובים הם יסורי אהבה, הם ימרו את העולם, יבררו לו, כמה גדולה היא הטעות של המתפארים במציאות הלקויה, בעת אשר רק החלום החפשי, המורד במציאות וגבוליה, הוא הוא באמת האמת היותר הויתית של המציאות. ואז שב חזון החלום והיה למחזה ברור. פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות, ותמונת ד' יביט¹⁰.

¹³ בראשית, מה

¹⁴ שם, נ, כ

¹⁵ שם, לב, כט

ב. ראיית רבי עקיבא

בגמ' מסופר¹⁶ -

שוב פעם אחת היו עולין לירושלים כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים התחילו הן בוכין ור"ע מצחק. אמרו לו: מפני מה אתה מצחק, אמר להם: מפני מה אתם בוכים, אמרו לו: מקום שכתוב בו (במדבר א') 'זהו הקרב יומת' ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה אמר להן: לכך אני מצחק, דכתיב (ישעיהו ח') 'ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו'. וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני? אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה: באוריה כתיב (מיכה ג') 'לכן בגללכם ציון שדה תחרש וגו' בזכריה כתיב (זכריה ח') 'עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים' עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תחקיים נבואתו של זכריה. עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת בלשון הזה. אמרו לו: עקיבא ניחמתנו, עקיבא ניחמתנו.

בולטת במדרש זה התנהגותו ותגובתו התמוהים של ר"ע. הנה עומד לו ר"ע לנוכח שברה הגדול של האומה, ובמקום לבכות הוא צוחק! תמיהת חבריו "מפני מה אתה מצחק" מתבקשת. התתכן תגובה אחרת מאשר בכי מר? לעומת זאת, קשה ולא מובנת תגובת ר"ע, שכאילו אינו מבין להתנהגותם "מפני מה אתם בוכים", וכי אין הוא מבין על מה יש כאן לבכות? משונים מאוד גם דבריו "עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת". וכי צריך ר"ע חיזוקים מהתגשמות נבואות על מנת להאמין באמיתות נבואת נבואות אחרות? וכי אין ר"ע מאמין בעיקר שכולנו מאמינים בו בתמימות 'שכל דברי נביאים אמת'¹⁷!

ואולי הקושי העיקרי כאן הוא ההתנהגות ההפכפכה של ר"ע. הרי כשהגיע לצופים וראה את החורבן, קרע גם הוא כמו חבריו את בגדיו, קריעה חמורה שאינה מתאחה. הקריעה היא ביטוי עמוק ופנימי של אבלות וצער, ועכשיו, כמה דקות אחרי זה, כשהוא נפגש עם עומק השבר, כשרואה מקרוב את שיא השממון והשבר, שועל היוצא מבית קדשי הקדשים¹⁸, פתאום הוא משנה את טעמו וצוחק? המחזה בלתי נתפס, עומד לו ר"ע ובגדיו קרועים מצער, והוא צוחק? גם אם יש לו דרך משלו להסתכל על המאורעות ולפרש אותם אחרת מההגיון של חבריו ושלנו, בכל זאת, איפה העקביות? וכי לא ידע אז בצופים את מה שידע מיד אחרי זה מול בית קדשי הקדשים? מה התחדש עכשיו?

נראה שההבדל בין תגובות רבי עקיבא, נעוץ במקום ממנו הוא מסתכל על החורבן. ההסתכלות מן הצופים היא מבט ממרחק, היא ראייה חיצונית. אי אפשר לראות את השבר הגדול ולא לקרוע מצער. המבט הזה שייך ונכון לעולם המעשי בו אנו חיים.

¹⁶ מכות כד:

¹⁷ רמב"ם, י"ג עיקרים

¹⁸ מהר"ל, נצח ישראל, פכו

בפועל יש חורבן, וכל פגישה בחוויה הנוראית של החורבן ושבר האומה מוכרחה למלא את הלב בצער, ולכן קורעים ר"ע וחבריו את בגדיהם. אבל כשמתרוממים להישיר עיניים מול בית קדשי הקדשים, מקבלים מבט אחר לגמרי. מצד המבט של קודש הקודשים, מצד המבט הפנימי העמוק ביותר, מתעלות העיניים לזוית של ראייה רוחנית הסוקרת הכל מצד המבט האלוקי התכליתי. הראיה מתרוממת מעל לחווית החורבן העכשווית, ושולחת מבט חדש אל המציאות ההווה, מבט דרך הזוית של התכלית האלוקית, מבט המכיר שהחורבן הוא בעצם בנין, והשבר הוא באמת תחילת הגאון, מבט המכיר ש "כל הוויה יוקדם לה העדר...וכן חורבן בית המקדש הוא סיבת הוויתו"¹⁹. וש ביום שחרב בית המקדש נולד המשיח.

במבט החצוני החורבן הוא הפך הבנין, מצד זה צריך לקרוע ולהתאבל, אבל המבט הפנימי יודע שכל הניגוד הזה נובע מצד קטנות המבט על החיים, אבל האמת, שנסקרת רק על פי מבט אלוקי עליון, על פי המבט של קודש הקודשים, המשוחררת מהדוק המכסה את העיניים האנושיות הקטנות, רואה תמונה אחרת לגמרי, ורואה בחורבן את התחלת הבנין.

יש עולם של חול, ועולם של קודש, עולמים של חול ועולמים של קודש, העולמים סותרים זה את זה. כמובן הסתירה היא סוביקטיבית. האדם בהשגתו המצומצמת אינו יכול לפשר בין הקודש ובין החול, ואינו יכול להשוות את סתירותיהן, והן אמנם מיושבות ברום עולם, במכון קודש הקודשים¹⁹.

הקודש והחול אינם מתחברים, אבל מצד הגובה העליון של קודש הקודשים, החול והקודש מתחברים, כך גם כל הסתירות שבחיים, הסתירה היא רק סוביקטיבית. אבל מצד הגובה הנשגב של קודש הקדשים, מגלה המציאות את התוכן האלוקי. המסתכל מצד הגובה של קודש הקדשים איננו חי בסתירות. אין הוא צריך להעלים את עיניו מן המציאות, כפי שצריך לעשות המסתכל מבחוץ, מצד הקודש, אלא הוא פוגש את חויית המציאות על כל עוצמתה ומכיר בה את התוכן האלוקי המחיה אותה.

עומד לו ר"ע מול קודש הקדשים ו"הצחיד הרחוק ניצב לפניו כהווה"²⁰. ומהגובה של ראייתו הוא רואה מתוך החורבן את הבנין והתקומה. הוא רואה את השועל שממחיש במלא חריפותה את הנבואה "לכן בגללכם ציין שדה תחרש". אבל אין מבטו נעצר בזה, אלא דרך שועל זה הוא כבר רואה את הזקנים והזקנות שעוד ישבו בירושלים. לכן כשבוכים חבריו, אין הוא מבין איך אפשר להסתכל לנוכח קודש הקדשים, ולהשאר בחוויה של הצופים, והוא מקשה "מפני מה אתם בוכים?" וכי אינכם רואים את נבואת זכריה מתקיימת?!

עד עכשיו ודאי האמין ר"ע שנבואתו של זכריה תתקיים, אבל זה רק מצד האמונה בדברי נביאים.

עכשיו רואה ר"ע איך הנבואה מתגשמת בפועל, וזה מדויק בגמרא "עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת". היינו מתקיימת עכשיו בהווה, ולא רק לעתיד.

¹⁹ אורות הקודש, ח"ב עמ' שיא

²⁰ עולת ראי"ה, הקדמה לשיר השירים.

לשתי הראיות יש מקום. יש מקום לראיה הרגילה החיצונית, ובוודאי שיש מקום לראיה הפנימית העליונה של קודש הקדשים. אבל הראיה העליונה, שהיא מקור הנחמה, היא הראיה שמלמד אותנו רבי עקיבא.

בלשון זו אמרו לו עקיבא ניתמתנו, עקיבא ניתמתנו.